

TARNÓC MÁRTON

RIEDL FRIGYES
(1856–1921)

„*Filológusba ojtott lírikus ő . . .*”¹

Aki könyveit, tanulmányait, egyetemi előadásainak könyomatos szövegét, tanítványai visszaemlékezéseit nyitott lélekkel olvassa, azt ma is megragadja a 125 éve született Riedl Frigyes vonzó egyénisége, esztétikai, lélektani fogékonysága, izgatott képzelete, gondolatainak sziporkázó gazdasága, stílusának franciás eleganciája.

Gyulai Pál tanítványa volt, s először – még másodéves egyetemi hallgató korában –, Greguss Ágost biztatta írásra, beajánlotta a Pesti Naplóhoz, ahol *Petőfi és Béranger*, valamint *Kemény Zsigmond és Walter Scott* című tanulmányai 1876–77-ben megjelentek. Ugyancsak ez idő tájt hozta a Pesti Napló egy másik, sokak, de főként bizonyára Gyulai Pál számára meglepő, *A Budapesti Szemléről*² című cikkét, melyben a mestere által szerkesztett folyóiratot ekképpen bírálta: „. . . nincsen (a Szemlében) rendszer, mely mindent, ami a művelt ember érdekkörébe vág, felkarolna, fejlődését figyelemmel kísérné, és amely minden kitűnő új szépirodalmi munkát ismertetne.” Itt említi meg először Hippolyte Taine nevét, akit Darwinnal és másokkal egyetemben – megítélése szerint – a magyar tudományos élet eddig elhanyagolt. Jellemző Gyulai Pál nagyvonalúságára, hogy az ifjú titánt e cikk után meghívta a Budapesti Szemléhez munkatársnak.

¹ Gyergyai Albert: *Riedl Frigyes*. Nyugat, 1920. 795.

² Pesti Napló, 1877. 187. sz.

A 19. század utolsó harmada – Riedl Frigyes pályakezdésének ideje –, a pozitívizmus erőteljes térhódításának időszaka volt a magyar társadalomtudományok történetében is. August Comte, John Stuart Mill és Herbert Spencer pozitívista filozófiai tételeinek hatása nyomán kialakult módszertől azt remélték a társadalomtudományok – mindenekelőtt a történettudomány és az irodalomtudomány – képviselői, hogy ezáltal a társadalomtudományi diszciplínák egzakt tudományokká fejlődhetnek.

A pozitívista irodalomtörténetírásnak két fő típusa alakult ki. Egyik a németes irányzat, melynek legmarkánsabb képviselője Wilhelm Scherer, a berlini egyetem professzora, itthon pedig Heinrich Gusztáv, a budapesti egyetem germanisztikai tanszékének vezetője volt. Másik a francia–angol irányzat, melynek vezető egyénisége a franciáknál Hippolyte Taine, nálunk Péterfy Jenő és Riedl Frigyes. Scherer, Heinrich Gusztáv és követői – a pozitívista filozófia agnosztikus ismeretelméletének értelmében – a szövegek vizsgálatára, hatások kimutatására, források feltárására és összevezetésére összpontosították erejüket, szintézis létrehozására nem törekedtek, nem is tekintették feladatuknak. Jellemző műfajuk a roppant jegyzetanyaggal terhelt, meglehetősen száraz nyelvezettel megírt tanulmány volt.³

Taine gondolkodásának alapja szintén a pozitívista filozófia, mégis más úton járt: ő az irodalmi jelenségek magyarázatának és genetikus vizsgálatának szükségességét hangsúlyozta. Miliőelmélete szempontokat adott a szintézisalkotáshoz, bár tudjuk, hogy a három erőtenyező (faj, környezet, időpont) mechanikus alkalmazása tévedésekhez is vezetett. Taine és követőinek jellemző műfaja: az esszé.

Riedl Taine tanítványa volt és sok mindent átvett gondolatrendszeréből; de abban különbözik tőle, hogy még foko-

³Horváth Károly: *A pozitívizmus a magyar irodalomtörténetírásban*. ItK, 1959. 403–415.

zottabban törekszik az írói–költői egyéniség megértésére, megvilágítására, jellemzésére. Ezért nála nagy szerepet játszik a „faculté maîtresse”, mely – Babits Mihály szavaival –

„a lelki élet egységét jelenti, mert azt jelenti, hogy egyetlenegy jellemvonásból a többit mind le lehet származtatni. S mindenesetre ennek kell a filozófiai kritika főgondolatának lenni, mert ez adja meg egyedül az egységes kritikai kép lehetőségét. A fontos dolog azonban nem egy tulajdonság uralma, hanem valamennyinek összefüggése. Szinte úgy, hogy bármelyikét vehetném maîtresse-nek és leszámaztathatnám belőle a többit. Riedlnél legalább ez a fontos és ez az, amit olyan gyönyörűen vitt keresztül híres Arany-tanulmányában.”⁴

Élt benne a vágy, hogy mestere, Taine nyomán, tudományos munkásságának szilárd elméleti alapot vessen, s ezen alapelveket a gyakorlatban következetesen alkalmazza. *Irodalmi törvények, típusok és kapcsolatok*⁵ című tanulmányában ezeket írja:

„Az irodalomtörténetírás eszményi célja volna: megtalálni az irodalmi működés törvényeit. Minő feltételek mellett keletkeznek ilyen vagy amolyan irodalmi termékek? Például mikor íratnak szentimentális regények? Mikor keletkeznek drámai remekművek? Minő történeti, nemzetgazdasági, családtörténeti és lélektani feltételek mellett jönnek létre remek lírai költemények?”

Megállapítja; vannak törvények, melyek különböző népek irodalmában egyaránt érvényesek: hatás-ellenhatás törvénye; a reprezentáció törvénye, hiszen az irodalom kifejező eszköz; a fejlődés törvénye, melynek értelmében az alkotó a régi elemeket megváltoztatja és újakat csatol hozzá. Vannak tipikus jelenségek, analóg fejlődési tünetek, mint a nyelvújítás, a műköltészet megújítása a népköltészet forrásából, és az az önállóan ismétlődő tünemény, hogy a dráma a vallásos szertartá-

⁴ Babits Mihály: *Három jellemzés*. Nyugat, 1912. 363.

⁵ *Emlékkönyv Alexander Bernát hatvanadik születése napjára*. Bp., 1910. 566–570. (Dolgozatok a modern filozófia köréből).

sokból ered. S végül vannak kapcsolatok, átvételek: egyik mű utánozza a másik sajátosságait (mint pl. Zrínyi Tassot ill. Vergiliust); egész ízlésirány hat bizonyos irodalmi műre (pl. a szentimentalizmus); s végül bizonyos tendenciák egyik műből vagy művek csoportjából áthatnak egy másik műre vagy műcsoportra.

Kétségtelen: Taine hatása mind e kis elméleti tanulmányban, mind kutatói gyakorlatában megmutatkozik. De ugyanakkor mélységesen igaz Horváth János megállapítása:

„Riedl sem ez ún. módszer erejéből találta meg a maga igazságait, hanem nagy műveltsége, finom intuíciója, erős átélése, emberi és művészi, morális és esztétikai fogékonysága műszereivel s tények ismeretétől korlátozott és inspirált képzelete segítségével.”⁶

Ezek a tulajdonságok vezették őt új utakra, új felismerésekre.

A magyar irodalom főirányai című műve először a Budapesti Szemle 1893-as évfolyamában jelent meg; könyv alakban pedig a millennium évében, 1896-ban, mintegy Beöthy Zsolt *A magyar irodalom kistükre* szemléletbeni ellentétpárjaként. Hogy Riedl Frigyes fogékonysága mily széles körű, hogy érdeklődése mily hatalmas területeket fog át, *A magyar irodalom főirányai*ból is érzékelhetjük. Pedig a kritika hamar rámutatott a mű gyöngéire: szerkezetének aránytalanságára, bizonyos módszerbéli következetlenségeire. Mégis, tagadhatatlan fogyatékoságai ellenére, korszakos jelentősége van e kis könyvecskének a magyar irodalomtudomány történetében.

„Hazai kultúránk minden korszaka – írja Riedl – szoros kapcsolatban van az általános európai művelődési mozgalmakkal; erős áramlatok sodra özönlik felénk, de valamint a tenger fenekén édes vizek is fakadnak, úgy bugyognak ez idegen eszme- és érzésáramlatok alján hazai talajunk forrásai.”⁷

⁶ Horváth János: *Riedl Frigyes emlékezete*. Bp., 1828. (*Tanulmányok* című kötetében Bp., 1956. 521.).

⁷ Riedl Frigyes: *A magyar irodalom főirányai*. Bp., 1896. 5.

És ki gondol pozitívista filozófiára és módszerre, amikor a nagyvilág jelenségeivel összefüggésben fejlődő gazdasági és szellemi életünkről így beszél:

„Az akácza még nem hullatta Mátyás korában virághavát; nem bólintgatott feketén az eperfa lombja; halkan mormogó forrást még nem árnyékolt be a terebélyes platán; a burgonya még nem hajtott gyökeret az Alföld homokában; a dohánytermelés is csak a XVII. században terjed el: 1614-ben Bethlen Gábor még nem tud mit csinálni egy pipával, melyet a török pasától ajándékba kapott. Szóval, Magyarország természeti képe megváltozott négy-öt száz év alatt, sőt megváltozott némileg talaj-alakulása is, mely alapja a növényzetnek.

Így jöttek hozzánk bizonyos eszmék és uralkodó hangulatok is, bizonyos időben. Kolombus amerikai útjának hatása megérzik a XVI. és XVII. századbeli írók művein épp úgy, mint egy alföldi határ vegetációján. Az idegen eszmék és érzések, melyeket a földrajzi felfedezések kora szült, betódulnak az agyvelőkbe és innen a magyar könyvekbe épp úgy, mint a Kolombus felfedezte világrész növényei: a tengeri, az akácza, a dohány, a burgonya, gyökeret eresztenek a magyar Alföld homokában. És miként az idegen világ növényei most már magyar talajban nőnek és benne idomulnak, magyar embernek virágoznak és neki termik gyümölcsüket: úgy gyökereznek meg, változnak el és gyümölcsöznek a mi kultúránk érdekében az európai társadalom nagy szellemi impulzusai.”⁸

Ily tudatosan, ily költői ihletettséggű értekező prózában senki korábban meg nem fogalmazta a magyar irodalom és világirodalom kapcsolatának gazdag színeképét. Elévülhetetlen érdeme Riedl művének, hogy tág ablakot nyitott a világirodalomra, hogy a magyar irodalom fejlődését csakis a világirodalmi rokonjelenségek figyelembevételével tartotta reálisan megismerhetőnek és értékelhetőnek. Egyik kedves költő-tanítványának megfogalmazása szerint, *A magyar irodalom főirányai* „... az európai szellemi áramlatok térképébe berajzolta Magyarországot.”⁹ A könyv legrészletesebb, leggazdagabb fejezete a reneszánsz korszakot mutatja be. Ennek

⁸ Uo. 6–7.

⁹ Reichard Piroska: *Riedl tanár úr*. Nyugat, 1926. 161.

gondolat- és eszmegazdagsága, inspiratív ereje marxista irodalomtudományunk reneszánsz-koncepciójában is kitapintható.

„Ragyog is benne egész tehetsége; művészet és műveltségtörténeti nagy tanultsága pazarul ontja, művész keze szakértelemmel válogatja s illeszti egybe a jellemző adatokat. Megelevenítő költővé válik benne a történetíró, s Mátyás udvarába és tudós társaságába feltámasztó hatalommal vezet be bennünket” – írja Horváth János Riedl Frigyesről szóló emlékbeszédében.¹⁰

Egyetemi előadásaiban bontakozott ki igazán szeretetre méltó egyénisége lenyűgöző gazdagsággal. Páratlan anyagismerete, a magyar és világirodalomban, a művészettörténetben és filozófiában és egyéb rokonterületeken való jártassága olyan előadókészséggel, kapcsolatteremtő képességgel párosult, hogy hallgatóit életre szóló élménnyel ajándékozta meg:

„... mint hívők a misére, úgy jártunk Riedl Frigyes előadásaira – emlékezik Gyergyai Albert –, s volt valami csakugyan ez esti órák tiszta emelkedettségében, ami e meleg előadásokat laikus istentiszteletké avatta, s ez istenség maga az irodalom volt, a Riedl Frigyes mindig nemes, patetikus és elegáns, a köznap mocskától távolálló, bár az emberibe kapcsolódó és mindenkire egyformán sugárzó irodalma.”¹¹

Mi, kései utódok – elhamarkodottan –, talán arra is gondolhatnánk: valami anyag fölötti testetlen lebegés, öncélú esztétizálás, a legkiválóbb írók és költők bemutatására szorítókozó arisztokratizmus volt, ami hallgatóit ennyire mélyen megragadta. Nem! A Csoma Kálmán által kiadott könyvatos jegyzetek szövegei nem erre vallanak.

„Tévedés azt hinni az irodalomtörténetről – mondotta egyik előadásában –, hogy csak kiváló írókkal foglalkozik, olyanokkal, akikért mintegy érdemes lelkesedni, költeményeiket érdemes szavalni. Nem! Az

¹⁰ Horváth János: i. m. 529.

¹¹ Gyergyai Albert: *Riedl Frigyes*. Nyugat, 1920. 793.

irodalomtörténet a korszak szellemi életét akarja elemezni, és ezen szellemi élet megvan olyan korszakban is, melynek a termékei alacsony fokon állanak, épp úgy, mint megvan a virágkorszakokban.”^{1 2}

Ennek szellemében tekintette át a magyar irodalom egész történetét.

Nézzük meg egyik előadását abból a szempontból, hogy idézett alapelve – mely erőteljesen művelődéstörténeti fogantatású – mit jelentett mindennapi kutatói és előadói gyakorlatában. Mindenekelőtt az 1905/1906-os tanév ösköltészettel foglalkozó előadására gondolok. Maga az a tény, hogy ily behatóan elemezte a témát, igen figyelemreméltó; hiszen tudjuk, hogy Horváth János, aki Riedl Frigyest igen nagyra becsülte, az ösköltészetet *A magyar irodalmi műveltség kezdeti* című könyvében nem tárgyalta. Annál inkább Riedl!

Ösköltészetünk iránti érdeklődésének munkásságában komoly előzménye van. A Budapesti Szemlében 1881-ben „*A magyar húnmonda*” címmel nagy vihart kavaráó tanulmányt közölt, melynek végkövetkeztetése így hangzik:

„... kimondhatjuk, hogy az úgynevezett magyar hún-mondakör könyvmonda; nem szabad ég alatt, hegyen-völgyön keletkezett, nem is a magyar nép képzetének szülötte; tudások adatai vagy külföldi krónikákból származó átvételek, vagy azok önkényes kombinációi a német hősmonda befolyása alatt.”^{1 3}

Maga a szerkesztő is – Gyulai Pál – oly keménynek és egyoldalúnak érezte tanítványa álláspontját, hogy szerkesztői megjegyzést fűzött a dolgozathoz: „Különben, bárhová üssön is ki a kutatás, e monda nemzeti mondánk marad, mert elfogadta a nép, s költőiségénél fogva a magyar epikai költészetnek folyvást lelkesítő forrása.”^{1 4}

^{1 2} *A magyar irodalom története Zrínyi halálától Bessenyei felléptéig.* Dr. Riedl Frigyes egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte és kiadta: Csoma Kálmán. Bp., 1908. 353.

^{1 3} Budapesti Szemle, 1881. 340.

^{1 4} Uo. 340.

Egyetemi előadásában a korábbi kutatásokkal, mindenekelőtt Toldy Ferenc munkásságával kapcsolatban kritikusan állapítja meg: „... amit összeállított a magyar ősköltészetre, voltaképp a képzelet szüleménye”.¹⁵ Saját megalapozottabb véleményének kialakítása érdekében, az ősköltészet problematikájának megvilágítására az akkor elérhető valamennyi tudományos eredményt felvonultatja. Megvitatja az összehasonlító néprajz és nyelvtudomány, a középkori krónikák vizsgálatával foglalkozó szakirodalmat, valamint a rokon népek műveltségével, költészetével foglalkozó forráskiadványokat és feldolgozásokat. Nagy nyomatékkal szól Munkácsi Bernát *Vogul Népköltési Gyűjteménye* első kötete, Pápay József *Osztják Népköltési Gyűjteménye* és Patkanov *Die Irtisch-Ostjaken und ihre Volkspoesie* című 1900-ban Pétervárott megjelent műve alapján finnugor rokonaink ősi kultúrájáról, költészetéről, jelezve, hogy a magyar ősi műveltség és ősköltészet rekonstruálásánál a legmegbízhatóbb analógiákat tőlük kaphatjuk.¹⁶

Tizenöt évvel később, 1921-ben Király György, Riedl Frigyes egyik kiváló tanítványa *A magyar ősköltészet* címmel egy tanulmányt adott ki az Etika-könyvtár sorozatban. Ennek kemény kritikai hangvétele, módszere, korrekt, minden bizonytalan elemet szinte a túlzásig kizáró következtetései Riedl Frigyes nélkül aligha születtek volna meg. Magukon viselik azokat a jegyeket, melyeket a nagy tekintélyű mester *A magyar húnmondákban* és egyetemi előadásában formált ki.

Mindig filológiai tényekből építkezett. Mikor előadásait tartotta

„öreg könyvek heverték előtte s kis színes papírszeletek, melyekre vezető gondolatait írta. S amint e színes lapokat szükség szerint ide-oda toltta maga előtt, olyan volt, mint valami titkos szertartás papja, ki bűvös kártyáiból elővarázsolja a múlt vízióját.”¹⁷

¹⁵ *A régi magyar irodalom története.* Dr. Riedl Frigyes egyetemi tanár előadása után jegyezte: Csoma Kálmán. Bp., 106. 43.

¹⁶ Uo. 44–45.

¹⁷ Reichard Piroska: *Riedl tanár úr.* Nyugat, 1926. 164.

Hogy milyenek is voltak ezek a papírszeletek, és mi volt rájuk írva: Reichard Piroskától tudjuk, akinek később sajátos jegyzetelési rendszerét megmutatta. Mintegy 7×12 cm nagyságú, különböző színű papírszeletek voltak ezek:

„színbén egyező számozott lapokra írta pl. a korrajzhoz szükséges adatait, más színűekre a tárgyalt író életrajzához szükségeseket, ismét más és más színűekre az egyes művekre vonatkozó rövid, csak neki világos jelszókat.”¹⁸

Huszonkilenc féléven át heti négy órában egyetlenegyszer adta elő a kezdetektől saját koráig a magyar irodalom történetét. Ismételten csak Arany, Petőfi, Vörösmarty költészetét tárgyalta: megértésükhöz, jellemzésükhöz új utakat keresett és talált. Egyetemi előadásából nőtt ki *Petőfi Sándor* című könyve, mely halála után 1923-ban jelent meg. Vörösmarty-előadásainak köszönhető, hogy a későbbi kutatás a nagy romantikus költő különleges lírai értékei felé fordult. Az igazi értékek iránti fogékonyságára mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy röviddel a költő halála után, Ady Endre-viták keresztüzében álló költészetét tanítványaival szeminárium formájában megbeszélte.

Arany János pedig, mintegy vezérlő csillagként, végigkísérte egész pályáján attól a pillanattól kezdve, amikor 23 éves fejjel Arany *Prózaolgozatait* ismertette a Budapesti Szemle 1879-es évfolyamában. Egyetemi tanárságának első tanévében, 1905/1906-ban, amikor a *Gellért-legenda* symphonia Ungarorum-témáját részletesen fejtegette, annak minden értelmezési lehetőségét bemutatta, a jelképiség iránt oly fogékony tolla olyan mondatot vetett papírra, melyben Horváth János nemzeti klasszicizmus-konceptiójának sugallata is benne foglaltatik: „A magyar költészet legelején tehát egy parasztleány áll az ő munkadalával, a magyar költészet legcsúcsán is egy parasztember áll – önök bizonyára tudják, kire célzok.”¹⁹

¹⁸ Uo. 164.

¹⁹ *A régi magyar irodalom története*. I. m. 57–58.

Tudták, hogyne tudták volna! Arany-monográfiája, melyben e műfaj új típusát teremtette meg, első megjelenése, 1887 óta immár harmadik kiadásában forgott közkézen, s hosszú évtizedeken át meghatározó tényezője volt a magyar értelmiség Arany-képének.

Riedl nem rendszerezni és bírálni, hanem megérteni és jellemezni törekedett. Gazdag érzelmi forrásokból táplálkozó művészete, hangulatok és élethelyzetek iránti mély fogékonysága, az új iránti vonzalommal párosuló hagyománytisztelete maradéktalanul önmagára lelt az emlékbeszéd műfajában. *Három jellemzés* címmel 1912-ben Toldy Ferencről, Greguss Ágostról és Katona Lajosról szóló emlékbeszédét foglalta egy kötetbe. Toldyt mint tudományos honalapítót mutatja be. Gregusst úgy állítja elének, mint aki az abszolutizmus éveiben „félíg dúlt oltáron a hazafiságnak, a tudománynak, a szépnek már az előbbeni nemzedéktől felgyújtott szent tüzét” éleszti; Katonát pedig a meghódított tudományos területeken rendszeresen, új tudományos módszerrel dolgozó filológusként ábrázolja. Közönségként tűnteti föl mindhármukban a rajongó tudományszeretetet, s egyéni jellegzetességeik finom megrajzolásán túl, bennük három egymást követő tudósnemzedék arcképét rajzolja meg. Babits Mihály őszinte elismeréssel szövegezte e kis kötetéről a Nyugat kritikai rovatában.

„Riedl – írja Babits – talán legfranciásabb írója a magyar irodalomnak. Elegáns, tiszta előadását olvasva, fényesen kivilágított szalonban érezzük magunkat. Semmi zavaros mélység: minden tiszta és előkelő.” Majd később Riedl szerkesztő-művészetéről így szól: „egynéhány oldal és előttünk az egységes kép, nem az íróképe, hanem az emberé, de az ember minden tulajdonságából következik az író minden tulajdonsága.”²⁰

Amikor egykori mesterének, Gyulai Pálnak állított emléket és beszédének nekifogott, jellemét megrajzolni törekedett, először kétségeit fogalmazta meg:

²⁰ Babits Mihály: *Három jellemzés*. Nyugat, 1912. 363–364.

„Alig ismerjük önmagunkat, oly sok ösztön, vágy, szenvedély leelkedik önnön lelkünkben a tudat küszöbe alatt, az öntudatlannak rejtelmes, félhomályos birodalmában. Ha önnönmagunkat sem ismerjük, mily nehéz mást ismerni és jellemezni!”²¹

Gyulai tehetségének gyökere jellemében van – mondja Riedl –, s ezért úgy látja: a jellemrajz készítőjének dolgát megkönnyíti, hogy „az utolsó félszázadnak tán legerősebb irodalmi jelleme, valóságos bronzalak, bronzabb annál, mely majd emlékeül az Akadémia palotája előtt fog emelkedni”.

A Gyulai-émlékbeszéd klasszikus arányú, kiegyensúlyozott, nyugodt menetű alkotás, mely öt fejezetben, szeretettől áthatott igaz képet rajzol elhunyt mesteréről: jelleméről, életéről, lírai költészetéről, novelláiról. Különösen emékezetes az a miniatűr, de igen mélyre hatoló elemzés, melyet a *Régi udvarház utolsó gazdájáról* olvashatunk.

Legmegrázóbb, legmélyebbről fakadó írása: Péterfy Jenőről szóló emlékbeszéde. Barátja öngyilkossága oly mélyen megrendítette, oly nehéz és hosszú árnyékot vetett életére, hogy – Horváth János szavaival: „földi vándorlása végéig ki nem ért alóla”.²² Írása mégis fegyelmezett. Szinte csodáljuk nyugodtságát, ahogy legjobb barátja pályáját, lelki vonásait (és a vonásokon az apró repedéseket!) megrajzolja, ahogyan utazásairól (közös utazásairól) beszél, görög tanulmányairól, a görög tragikusokhoz fűződő kapcsolatáról, egész lényéről. Próbált tetteire magyarázatot találni, de nem sikerült. A leggondosabb elemzés után is maradt egy irracionális számösszeg, melynek feloldását és értelmezését Riedl élete végéig nem találta meg.

Intuíciója, emberi sorsok, lélektani folyamatok, irodalmi-művészeti stílusok, a nyelvi megfogalmazás iránti csodálatos fogékonysága adja magyarázatát annak a magyar filológia történetében emlékezetes felfedezésének is, hogy a Thaly

²¹ Riedl Frigyes: *Gyulai Pál*. Bp., 1911. I. A következő idézet az 1–2. lapon.

²² Horváth János: *Riedl Frigyes emlékezete*. i. m. 531.

Kálmán által közölt kuruc kori versek egy része nem hiteles kuruc vers, hanem Thaly Kálmán szerzeménye.²³ Először az *Esztergom megvétele, az Ocskay Lászlóról való ének, a Bezeredy nótája és a Rákóczi búcsúja* című énekekre figyelt fel.

„Kiválóságuk – írja – valóban szembeötlő. Minő szenvedélyes, harcos tűz lobog bennök! Milyen erő a cselekvény megelevenítésében. Mily mesteri módon emelik ki ezek az elbeszélő költemények a zavaros harci események forgatagából épp azokat a vonásokat, melyek alkalmasak arra, hogy képzeletben a többi vonás is, az egész cselekvény-láncolat kiegészítve feltűnjék.”

Épp ez a nyelvi-formai-kompozíciós tökéletesség készítette arra, hogy tüzetesebben megvizsgálja őket, és az újabb vizsgálódás másik hat költeményt sorozott a gyanúba fogott négy mellé. S amikor e költeményeket „egyrészt más korabeli költeményekkel, másrészt az újkori magyar klasszikusok költeményeivel összevettem, kételyeim ébredtek, nem a költemények szépsége, hanem régisége iránt.” És csak ezután következik a rendszeres, sokoldalú filológiai bizonyítás, mégpedig olyan módszerességgel, hogy ma is példaként állíthatjuk a kutatók elé. Nemkülönb az a finom tapintatát is, ahogyan dolgozta le zárja: mintegy megértő magyarázatot adva Thaly eljárására, világirodalmi példákkal fűszerezve, s dicsérve; milyen szép költeményeket alkotott. A támadásokat – mint tudjuk – ezzel sem kerülhette el.

A Magyar Bibliophil Társaság 1930-ban a gyomai Kner-Nyomdában 500 számozott példányban, Fáy Dezső fametszetű illusztrációival megkapóan szép könyvet adott ki: Riedl Frigyes *Magyarok Rómában* című művének második kiadását. A vonzó külső méltó a tartalomhoz. Hoffmann Edith szavaival: „Ennek a művének – a gondolat fényén s a kifejezés természetes eleganciáján túl – szinte vallomás értéke van.

²³ Riedl Frigyes: *A kuruc balladák*. It, 1913. 417–452. Az idézetek a 417. lapon.

Szerzője talán seholsem árul el többet önmagáról, olvasóját sohasem engedi közelebb magához, mint ebben a kis remekében.”²⁴

Számára – miként Péterfy Jenőnek is – lelki szükséglet volt az utazás. Sokfelé járt: Párizsban, Berlinben, Bécsben . . . Legnagyobb élménye azonban Itália világtörténelem és a művészetek által megszentelt földje: Róma volt. Rómában sokan megfordultak már, előtte is utána is. De igen kevesen vannak, akik Róma-élményüket oly megragadóan, oly magas művészi szinten lettek volna képesek megörökíteni, mint ő. Szinte minden követ ismert, s ezek a kövek megszólaltak néki: saxa loquuntur. Hogy mit súgtak, mit meséltek az Alpokon túról jött vándornak: megtudhatjuk tőle. Ismét Hoffmann Edith szavait kölcsönözve:

„Tegyük hát kezünket az ő meleg kezébe és induljunk el vele az örök városba, szerény kis szerzetesek és gazdag nagyurak múltó léptenyomat keresni. Vele, kinek megjelenése e városban kisebb pompával ment végbe, mint amazok közül sokaké, bár Rómához őt a szellem szomjúságának és a lélek áhítatának nem csekélyebb ereje vonzotta, mint elődeinek bármelyikét.”²⁵

A szűk utcák, kopott házak, romok, műemlékek között átérezte „a világtörténelem mély melanchóliáját”. A SS Trinità dei Monti előtt a hatalmas egyiptomi obeliszkhez támaszkodva eltöprengett: mióta először felállították a Nílus partján, mily roppant időt, hány nemzedéket látott eltűnni nyomtalanul ez a kőszál.

A közeli szökőkút csobogása mély értelmű gondolatsort indít meg benne:

„Hallom, mintha álomban e forrást, amely már az antik korban itt fakadt, amely évezredek előtt márvány medencébe hullatta fényes cseppjeit, mint ma. E kútfő moráját hallotta tán a nagy Caesar, midőn

²⁴ Riedl Frigyes: *Magyarok Rómában*. Bp., 1930. 5.

²⁵ Uo. 10.

Brutussal, későbbi gyilkosával még szíves beszélgetésbe elegyedve, erre járt, midőn a hajdan itt elterülő lukullusi kertekből jöttek; Horatius és a szende, piruló Virgil mellette ülhetett e forrásnak; Szent Pál ihatott belőle, midőn még Prudens szenátor házában lakott, épúgy, mint Nagy Károly, midőn ezelőtt 1100 évvel Rómában időzött.”²⁶

De ő mégsem az antikvitás nagyjai, a világirodalom jelesei: Milton, Goethe s mások római emlékeit óhajtja felidézni, hanem az ott járt magyarokét, „akiket a távoli idők ködében a római nap megvilágít”:²⁷ attól a pillanattól, amikor 938-ban az első kalandozó magyar meglátta az örök város falát, Széchenyi István 1814–1819 között megtett három római utazásáig. S e két évszám között letűnt évszázadok alatt hányszor kapcsolódott össze történelmünk Rómával: Szent István koronát kérő küldöttsége Szilveszter pápánál, Nagy Lajos, Hunyadi János, Zrínyi Miklós, Pázmány Péter, Rákóczi Ferenc, a költő Faludi Ferenc római tartózkodása a magyar művelődéstörténet egy-egy markáns fejezeteként jelenik meg előttünk.

És az adatok, összefüggések mily pazar bőségével mutatja be a magyar vonatkozású építészeti emlékeket: a Szent Péter bazilika mellett épült kápolnától és zarándokháztól a S. Stefano Rotondoig, ahol Lászlai János magyar humanista is nyugszik. Sírkövén ezt olvashatjuk: „Vándor, ha látod, hogy az, ki a fagyos Dunánál született, most római sírban pihen: ne csodálkozzál: Róma mindnyájunknak édesanyja.”²⁸

A könyv második része Torma Károlyról szól. Torma kiváló régész volt, ő ásta ki Aquincumot, s szenvedéllyel, nagy hozzáértéssel gyűjtötte Dácia római feliratait. Nagyrészt ő szolgáltatva a dáciai epigráfiai anyagot Theodor Mommsen *Corpus Inscriptionum Latinorum*a számára. Mommsen két alkalommal is személyesen meglátogatta Erdélyben, biztatta a munkára, és nagy elismeréssel nyilatkozott tevékenységéről. Riedl főként

²⁶ Uo. 18.

²⁷ Uo. 21.

²⁸ Uo. 36.

életének utolsó, Rómában és Róma környékén töltött éveiről rajzol megrendítően szép képet.

Gazdag műveltsége, átható történelmi látása, „mely a jelent ösztönösen egynek érzi a múlttal s melyben a jelen eseményei látomásszerűen idézik fel a múlt képeit”²⁹ – olyan Róma-élményt örökített ránk, melynek hatása több nemzedék szemléletén nyomot hagyott.

Művei, egyetemi előadásai, minden megnyilatkozása jellemének gyökeréből táplálkozó mély humanizmusát tükrözik. Minden idegszálával úgy érezte – legkedvesebb költőjének szavaival szólva –:

„Legnagyobb cél pedig itt a földi létben
Ember lenni mindég, minden körülményben.”

Köznapri értelemben vett ambíciói úgyszólván nem voltak. Képes volt az élet színét és visszaját egyszerre látni: saját személyére vonatkoztatva is. Amikor 1905. szeptember 27-én a Központi Egyetem aulájában egyetemi tanári székfoglaló beszédét elmondotta: új hang szólalt meg az egyetemen, „közvetlenebb, melegebb, emberibb azokénál, kiknek előadásait eddig hallották e falak”.³⁰ S mélyen elgondolkozhatott hallgatósága azon is, amit ez alkalommal Péterfy Jenőről mondott, aki, „ha másképp nem határoz, ma itt ülne az én helyemen, én meg az önök soraiban s talán úgy mindnyájunknak jobb lett volna”.³¹

Egyik tanítványa így jellemezte: „Lényének centrumában kinemmondott, kinemírt, kinemélt anyagok forrtak, ami nyugtalanító nehézségi erőként vonzotta azokat, kik légkörébe kerültek”.³² De volt Riedl személyiségének egy olyan szerencsés vonása, mely nem engedte, hogy ez a „nyugtalanító nehéz-

²⁹ Uo. 6.

³⁰ Reichard Piroska: *Riedl tanár úr*. Nyugat, 1926. 162.

³¹ Uo. 163.

³² Uo. 172.

ségi erő” – Péterfy Jenő sorsához hasonlóan – önmaga ellen fordulhasson. Kívánt és tudott más emberekkel – barátaival, tanítványaival – tartalmas, önmagát és a környezetébe kerülőket egyaránt inspiráló kapcsolatokat kialakítani, ápolni, tartósá tenni.

Nagyon szerette a természetet. A Tátrát különösen. Valóságos házigazdának érezte magát, leginkább itt volt otthon. A hozzá látogató barátoknak, ismerősöknek kötelességszerűen mutatta meg azokat a helyeket, melyek számára a legkedvesebbek voltak. Ahogyan Róma atmoszférája a „világtörténelem mély melanchóliáját”, úgy a természet, az örök megújulást, a mindig újrakezdés lehetőségét és optimizmusát sugallta néki. Szüksége is volt rá. Különösen utolsó éveiben, amikor egyre romló hallása, egészségi állapotának hanyatlása, a nélkülözés, édesanyja betegsége majd halála életét megkeserítette. Ekkori lelkiállapotára mi sem jellemzőbb, mint az a fájdalmas-tréfás dedikáció, melyet Lotz-albumába írt: „Hoffmann Edithnek hű rokonszenvenl . . . midőn fáztam, éheztem és rongyokban jártam”.³³

Hosszú ősz haja egyre csapzottabbá, az egykor gyermekien komoly, tiszta, ámuló és álmodón kék szeme egyre öregesebbé, egyre komolyabbá, értőbbé és szomorúbbá vált. Amikor Király György – röviddel halála előtt meglátogatta, sajátos humorával ezeket mondotta: „Sajnos, nem akadályozhatom meg, hogy halálom után ne írjanak rólam, de azt legalább nem kell elolvasnom.”³⁴

Riedl Frigyeset nem az akadémiában ravatalozták fel, nem is az egyetemen. Utolsó útjára nem kísérte az a pompa, mely a nagy tudóst, a nagy nevelőt, a magyar esszé egyik legnagyobb mesterét megillette volna. A kerepesi temetőben hű tanítványai állták körül egyszerű koporsóját.

³³ Hoffmann Mária: *Riedl Frigyesről*. Bp., 1923. 6.

³⁴ Király György: *Riedl Frigyes*. Nyugat, 1921. 1276.

Úgy érzem, ami műveiben, egyéniségében, az ő egész belső világában kimondva-kimondatlanul a legfőbb cél volt, az rokon a reneszánsz korszak nagy humanistáinak vágyával: a művészi tudomány gyötrelmesen szép igényének megvalósításával. Mert mindig arra törekedett, hogy az elért bizonyosság, a megalapozott tudás ne pőrén vagy koldusruhában, de a művészi szépség szemet-lelket gyönyörködtető köntösében jelenjen meg. Emberi, tudósi, művészi kvalitásainak legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy műveinek legszebb lapjain a művészi tudomány magasságába emelkedett.^{3 5}

^{3 5} Legutóbb Németh G. Béla elemezte Riedl egyéniségét, Aranykönyvének sikerét, a siker titkát, a századvég tudományosságának beható vizsgálatába ágyazva. (It, 1971. 811–838)